

BOLALAR ADABIYOTI

Furqatova Aziza Furqatovna

SamDCHTI Sharq tillari fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish: Xitoy tili yo'nalishi 1-bosqich 2403-guruh talabasi azizafurkatova13@gmail.com +998932363663

Annotatsiya: maqolada bolalar adabiyotining o'ziga xos xususiyati, uning turlari, bolalar adabiyotiga misol bo'la oladigan asarlar (o'zbek va jahon adabiyoti) haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: badiiy, ilmiy, ilmiy-ommabop va publitsistik asarlar; adabiyoti tez aytish, topishmoq, o'yin qo'shiqlari, rivoyat, afsona, ertak, masal, maqol, doston.

CHILDREN'S LITERATURE

Annotation: the article provides information about the characteristics of children's literature, its types, works that can be examples of children's literature (Uzbek and world literature).

Keywords: artistic, scientific, scientific-popular and journalistic works; literature, quick sayings, riddles, game songs, narratives, legends, fairy tales, parables, proverbs, epics.

Bolalar adabiyoti-bolalar va o'smirlar uchun yaratilgan badiiy, ilmiy, ilmiy-ommabop va publitsistik asarlar majmui. Bularning asosiy qismini badiiy asarlar tashkil qiladi. Jahon xalqlari, shu jumladan, o'zbek xalqi bolalar adabiyoti tez aytish, topishmoq, o'yin qo'shiqlari, rivoyat, afsona, ertak, masal, maqol va doston singari aksariyat qismi bolalarga mo'ljallab yaratilgan og'zaki ijod namunalari boshlanadi. Bolalar adabiyotini bevosita bolalarga mo'ljallab yaratilgan va aslida bolalarga mo'ljallanmagan bo'lsada, keyinchalik bolalar adabiyotiga o'tib qolgan asarlarga ajratish mumkin.

Bolalar adabiyotining o'ziga xos xususiyati – u o'zgaruvchan hodisa bo'lib, u kitobxon yoshi, tarixiy davr va ijtimoiy muhit bilan bevosita bog'liq. Kitobxon yoshini hisobga olish bolalar adabiyotining eng asosiy xususiyatlaridandir. Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalarda bu ko'rgazmalilik, ezgulik va yovuzlik kuchlarining oddiy ko'rinishdagi ziddiyatlarga asoslangan bo'lsa, o'smirlar uchun yaratilgan adabiyotda murakkab hayotdagi murakkab kishilarning ruhiyati ochila boshlaydi. Bolalar adabiyotining yana bir xususiyati uning harakatga boyligidir. Bundan Bolalar adabiyotida syujetga bo'lgan talab ham kelib chiqadi. U voqealarning tezkor, qiziqarli, fantaziyaga, yumorga boy ravishda yechilishini talab qiladi [1].

Sharq yozma adabiyotida „pandnoma“, „mav'izatnoma“, „nasihatnoma“, „axloq kitoblari“ singari nomlar bilan tasnif qilinuvchi asarlar bolalar adabiyotining dastlabki namunalari hisoblanadi.

Masalan, Kaykovusning „Mav'izatnomai Kaykovus“ („Qobusnoma“), Shayx Sa'diyning „Guliston“ va „Bo'ston“, Jomiyning „Bahoriston“ asarlari shular jumlasidandir. Bular tarjima vositasida o'zbek bolalar adabiyotiga kirib kelgan.[3]

Alisher Navoiyning „Hayrat ul-abror“, „Mantiq ut-tayr“ va „Mahbub ul-qulub“ asarlari, Xojaning „Miftoh ul-adl“ va „Gulzor“, Gulxaniyning „Zarbulmasal“ asarlari esa

o‘zbek bolalar adabiyotining mumtoz namunalari bo‘lib, pand-nasihatchilik ruhida maqolat va hikoyatlari bilan asrlar mobaynida yosh avlodni yaxshi insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qilib kelmoqda.

Bolalar adabiyotining shakllanishi deyarli barcha xalqlarda asosan ma’rifatparvarlik va maktab-maorif tizimi islohotlari bilan chambarchas bog‘liq. O‘zbek Bolalar adabiyotining barqarorlashuvi ham 19-asr 2 yarmi – 20-asr boshlaridagi ma’rifatparvarlik harakatiga borib taqaladi. Saidrasul Aziziy, Munavvarqori, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy va boshqa o‘nlab ma’rifatparvarlarning „Yangi usul“ („usuli jadidiya“)dagi o‘zbek maktablari talabalari uchun yaratgan ellikka yaqin alifbo va o‘qish kitoblari o‘zbek Bolalar adabiyotining tom ma’nodagi yorqin namunalari hisoblanadi. Bolalar adabiyotiga bolalar uchun maxsus yaratilgan asarlar sifatida qarash, uning o‘ziga xos tamoyillarini belgilash 20-asr boshlariga xosdir.

O‘zbek bolalar adabiyoti jahon bolalar adabiyotining ilg‘or an‘analari ta’sirida rivojlandi. Jahon bolalar adabiyotining nodir namunalari o‘zbek tiliga tarjima qilindi. „Gulliverning sayohatlar“ (J. Swift), „Robinzon Kruzo“ (D. Defo), „Tom tog‘aning kulbasi“ (Bicher Stou), „So‘na“ (E. Voynich) kabi jahon adabiyotining nodir asarlari o‘zbek bolalarining ham mulki bo‘lib qoldi.[3]

Sharq adabiyoti eng yaxshi namunalarini arab, fors tilidan tarjima qilish Bolalar adabiyoti tarjimachiligidagi bir yo‘nalish bo‘lsa, G‘arb adabiyoti, xususan, rus adabiyoti namunalarini o‘zbekchalashtirish ikkinchi yo‘nalishni tashkil etdi. I. A. Krilov masallari, A. S. Pushkinning „Baliqchi va baliq haqida ertak“ asari, K. D. Ushinskiy hamda L. N. Tolstoyning bir qancha hikoya, ertaklari va boshqa ayni shu davrda tarjima qilinib, yangi usuldagi maktablar alifbo va o‘qish kitoblariga kiritildi.[2]

Ijodkorlar tarjima vositasida realistik bolalar adabiyotining o‘ziga xos xususiyatlarini yanada mukammal egalladilar, bolalar uchun yozuvchi adiblar guruhi shakllandi. 20-asrning 20-30- yillarida Hamid Olimjon, G‘afur G‘ulom, G‘ayratiy, Shokir Sulaymon, Ilyos Muslim, Gulom Zafariy, Ayniy, Elbek, Zafar Diyor, Sulton Jo‘ra, Kudrat Hikmat, Quddus Muhammadiy, Shukur Sadulla, Hakim Nazir, Po‘lat Mo‘min va boshqa ijodkorlarning asarlari o‘zbek bolalar adabiyotining rivojlanishida, maxsus adabiyot sifatida shakllanishida muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

O‘zbek Bolalar adabiyotida ayniqsa, adabiy ertak janri rivojlandi. Hamid Olimjonning Oygul va Baxtiyor, „Semurg‘ yoki Parizod va Bunyod“, Mirtemirning „Ajdar“, Shukur Sa’dullaning „Uch ayiq“, „Ayyor chumchuq“, Zafar Diyorning „Yangi ertak“, „Toshxon bilan Moshxon“, „Tulkining hiylasi“, Sulton Jo‘raning „Zangor gilam“ va „Qaldirg‘och“ singari adabiy ertaklari xalq og‘zaki ijodi an‘analari asosida yaratilgan, shakl va mazmun jihatdan puxta badiiy asarlar sirasiga kiradi.[4] 40-60-yillarda o‘zbek bolalar adabiyoti yanada rivojlandi, bolalar yozuvchilarining safi Nosir Fozilov, Xudoyberdi To‘xtaboyev, Tolib Yo‘ldosh, Farhod Musajonov, Latif Mahmudov va boshqa qalamkashlar hisobiga kengaydi. Uyg‘un, Mirtemir, Asqad Muxtor, Said Ahmad, Shuhrat, Mirzakalon Ismoiliy, Mirkarim Osim singari kattalar adabiyoti vakillari ham bolalarga atab asarlar yaratdilar.

Quddus Muhammadiyning besh kitobdan iborat „Tabiat alifbosi“ yosh kitobxonlarni ona tabiatga, hayvonot va o‘simliklar dunyosiga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalovchi,

quvnoq kulgi bilan yo'g'rilgan, mavzular rangbarangligi va tasvirning mukammalligi bilan e'tiborga sazovor. 50-60-yillarda G'afur G'ulomning „Shum bola“, Oybekning „Bolalik“, Abdulla Qahhorning „O'tmishdan ertaklar“, Nazir Safarovning „Ko'rgan-kechirganlarim“ qissalari nasriy bolalar adabiyoti rivojiga munosib ulush bo'lib qo'shildi.[2] Xudoyberdi To'xtaboyevning „Sehrlil qalpoqcha“, „Sariq devni minib“, „Sariq devning o'limi“ asarlari ham sara asarlar qatoridan o'rin oldi. Bular ko'pgina xorijiy tillarga tarjima qilindi. Hakim Nazirning „So'nmas chaqmoqlar“, „Yonar daryo“, „Kichkintoy“ qissalari, „Lochin qanotlari“ romani davrning dolzarb muammolarini qamrab olishi, badiiy tasvirning o'ziga xosligi bilan e'tibor qozondi. 80-yillar bolalar adabiyotida Anvar Obidjon, Safar Barnoyev, Rauf Tolipov, Qambar Utayev, Hamza Imonberdiyev va boshqa ijodkorlarning asarlari yosh avlodni eng yaxshi insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi bilan e'tiborga sazovor bo'ldi.

Bolalar adabiyotida badiiylik bilan bir qatorda ma'rifiylik ham yetakchi o'rin tutadi. Chunki Bolalar adabiyoti namunalari yoshlarni insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga ham xizmat qiladi.

Barcha davrlar bolalar adabiyotining taraqqiyot tamoyillari, avvalo, ma'rifiylik va tarbiyaviylikda aks etadi.

Biroq bolalar adabiyoti rivojlanib borgani sari uning sof badiiyat unsurlarini egallashga intilishi va umumadabiyot taraqqiyot tamoyillari bilan hamkorligi ham ko'zga tashlanadi.

Jumladan, 20-asr boshlarida o'zbek bolalar adabiyotida ko'proq ma'rifatparvarlik g'oyalari yetakchilik qilsa, 30-yillar bolalar adabiyotida realistik adabiyot tamoyillari ustuvor, 50-60- yillar bolalar adabiyoti da sarguzasht fantastik adabiyot elementlari kuchaydi. 80-yillar bolalar adabiyotida psixologizmning kuchayishi, yosh qahramon talqinida uni yosh bola tarzida emas, hayotga tobora jadal kirib kelayotgan, o'z qarashlariga ega bo'lgan shaxs sifatida tasvirlashga intilish ruhi mavjud.[5]

O'zbek bolalar adabiyoti taraqqiyotida 90- yillar yangilanish davri bo'ldi.

Istiqlol sharofati bilan milliy, madaniy, adabiy va diniy qadriyatlarning tiklanishi bolalar adabiyoti namoyandalari ijodiga ham sezilarli ta'sir qildi, ularning asarlarida haqiqiy o'zbek qiyofasi tasviri yetakchi o'rin egallay boshladi.

Bolalar adabiyotining o'ziga xosliklari uning qahramoni tasvirida yanada yorqinroq namoyon bo'ladi.

Masalan, 20-asr boshlari bolalar adabiyoti namunalari ko'proq ijodkorning faolligi, qahramon tasviri emas, targ'ibiy-tashviqiy ruh ustuvorligi bilan ajralib tursa, 30-yillar bolalar adabiyotida ko'proq xalq og'zaki ijodiga murojaat qilingan, bu davrda yaratilgan asarlarda ham hali faol qahramon obrazi deyarli yo'q edi. 50-60- yillar bolalar adabiyoti namunalari bevosita yosh qahramonlarning asarlar voqealarida hal qiluvchi o'rin tutish bilan chinakam bolalar adabiyotiga aylandi.[6]

70-80- yillar Bolalar adabiyoti namunalari esa tobora hayotga o'z nuqtai nazari bilan qaraydigan, balandparvoz, ritorik ta'riflardan ko'ra tanqidiy nigohi o'tkirroq yosh qahramon qiyofasi gavdalana boshladi, shu davrda o'zbek bolalar adabiyotiga ilk bora bolalarning o'ziga xos, endigina uyg'onib kelayotgan pok muhabbati kirib keldi.

90-yillar adabiyotida bu borada yangi qadam tashlandi, o‘zbek bolasi o‘zbekning farzandi ekanligidan faxrlanish, ulug‘ ajdodlarga munosib bo‘lish ruhidagi, tom ma’nodagi vatanparvarlik g‘oyasi ustuvor asarlarni o‘qish baxtiga musharraf bo‘ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.Suyumov A., Kichkintoylar adabiyoti, T., 1962;
- 2.Jahongirov F., O‘zbek bolalar folklori, T., 1975;
- 3.Bolalar adabiyoti va zamonaviylik, T., 1981;
- 4.Safarov O., O‘zbek bolalar poetik folklori, T., 1985;
- 5.O‘zbek bolalar adabiyoti va adabiy jarayon, T., 1989;
- 6.Barakayev R., Jonajonim, she’riyat, T., 1997.